

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

З Б Л К ВІТАЛІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧ

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МАЇБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
АПН УКРАЇНИ

Робота виконана в лабораторії педагогічної освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України

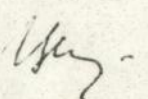
- Наукові керівники
- кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник
Микола Миколайович Солдатенко
 - кандидат педагогічних наук, доцент
Микола Петрович Лебедик
- Офіційні опоненти
- доктор педагогічних наук, професор
Лариса Григорівна Коваль
 - кандидат педагогічних наук
Петро Романович Ігнатенко
- Провідна установа
- Кіровоградський державний педагогічний інститут ім.В.Винниченка

Захист відбудеться "27" грудня 1994 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченї ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України /252135 м.Київ, вул.Косіора,24, кімн.210/

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Автореферат розіслано "24" листопада 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

 Г.М.Цибульська

Актуальність дослідження. Творення української державності, процес культурного і духовного національного відродження немислимі без оновлення школи. Однією з найважливіших засад теоретичної концепції та практичної діяльності оновлюваної загальноосвітньої та вищої школи має бути культуровідповідність, орієнтація на формування культури особистості, нарощування культурного потенціалу суспільства.

Саме така спрямованість реформування системи освіти в Україні зафіксована в Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття). І це закономірно, оскільки сьогодні, з його глобальними екологічними проблемами, кризою духовності, втратою здатності до діалогу між поколіннями і народами об'єктивно на перше місце висуває проблему культури особистості, яка б гармонійно поєднувала в собі широкий світогляд, активну життєву позицію та досконале володіння способами діяльності, базувалася б на засвоєнні цінностей національної культури та повазі до культур інших народів.

Такий підхід є визначальним в багатьох дослідженнях, які стосуються широких проблем культури (В.С.Біблер, В.В.Ізеньков, М.С.Каган, Л.Н.Каган, М.С.Колесов, А.Ф.Лосев, М.К.Мамардашвілі, В.С.Марквард, В.Н.Сагаатовський, Б.Цимбалістия, В.С.Шубітський та ін.).

Важливе значення для розвитку культури народу має рівень культури спеціалістів вищої кваліфікації і, особливо, вчителів. Ми вважаємо, що вирішальним етапом формування культури спеціаліста є період професійної підготовки в вищому навчальному закладі. Вища школа готує випускників до різноманітних видів діяль-

ності: професійної, громадської, соціально-культурної, закладає не просто конкретні знання певного об'єму і діапазону, а здатність працювати з людьми і для людей, тобто культурний потенціал. Власне, головне завдання вищої школи і полягає в формуванні культури майбутнього спеціаліста. Ця позиція є визначальною в дослідженнях Н.Б.Крилової, А.А.Меркулова, В.А.Правоторова, В.Н.Баустової та ін. Проблеми, пов'язані з формуванням педагогічної культури майбутнього вчителя відображені в наукових працях О.В.Бондаревської, М.Б.Воробйова, О.Б.Гармаш, В.К.Суханцевої, Т.В.Іванової, А.Н.Чадова та ін.

Загалом, в науково-педагогічній літературі проблема педагогічної культури розглядається не лише стосовно вчителя, але і стосовно сім'ї (І.В.Гребенніков, Т.Ф.Алексєєнко, О.Я.Савченко, М.Г.Стельмахович та ін.), викладачів вищих навчальних закладів (А.В.Барабанчиков, С.С.Мунинов та ін.) і деяких інших соціальних груп. Як предмет дослідження розглядаються також різні аспекти культури вчителя: методологічна (В.В.Креєвський, В.А.Сластьонін, Б.Б.Тамарін та ін.), психологічна культура (О.Я.Березіна, Н.В.Чепелєва та ін.), політична (В.С.Болгаріна та ін.).

Важливим компонентом культури особистості є її естетична культура, окремі аспекти якої досліджені в роботах І.А.Зязьна, Л.Г.Коваль, Б.М.Немєсського, У.Ф.Суни та ін.

Актуальним для сучасної вищої педагогічної освіти є пошук нових, перспективних шляхів формування культури майбутнього вчителя. Наше дослідження якраз і спрямоване на такий пошук. Одним з таких перспективних шляхів ми вважаємо використання в системі формування культури майбутнього вчителя засобів української етнопедагогіки, яка є невід'ємною частиною культури народу.

Останнім часом, в зв'язку з активною розробкою концептуаль-

них засад української національної школи, значно зріс інтерес і науковців і практиків до народної педагогіки, яка репрезентує досвід народу у справі виховання та навчання підростаючого покоління. Народна педагогіка є виявом традиційної педагогічної культури народу. На нашу думку, освоєння цього вагомого пласту культури є необхідною умовою професійного становлення майбутнього вчителя.

В українській науково-педагогічній літературі склалися певні напрями досліджень народної педагогіки. Історико-педагогічний аспект цих досліджень представлений роботами Т.І.Машейків, В.А.Руденка, М.Г.Стельмаховича, Є.І.Свявко, С.О.Таліна та ін.

Досить інтенсивно на сучасному етапі розробляється проблема використання народної педагогіки в шкільній практиці (О.А.Дороженко, П.Р.Ігнатенко, В.І.Кавков, В.В.Стрілько та ін.). Що ж до використання української етнопедагогіки в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя, то це питання лише частково відображене в кандидатській дисертації Т.І.Машейків, докторській дисертації та інших наукових працях М.Г.Стельмаховича, наукових статтях М.Б.Свух, Т.А.Тхоржевської, В.П.Струманського та деяких інших публікаціях. Однак, як предмет окремого дослідження ця проблема на дисертаційному або монографічному рівні ще не сталася. Практично недослідженою є народна педагогіка в контексті її використання для формування культури майбутнього вчителя.

Вважаючи основним результатом професійної підготовки майбутнього вчителя високий рівень його культури, ми вирішили дослідити її залежність від впливу української етнопедагогіки.

Ці обставини і спонукали до вибору теми "Формування культури майбутнього вчителя засобами української етнопедагогіки".

Об'єктом дослідження є культура майбутнього вчителя.

Предмет дослідження: процес формування культури майбутнього

вчителя засобами української етнопедагогіки.

Мета дослідження полягає в тому, щоб науково обґрунтувати використання засобів української етнопедагогіки для підвищення ефективності формування культури майбутнього вчителя.

В основу дослідження покладена гіпотеза: процес формування культури майбутнього вчителя буде ефективнішим, якщо:

- для формування культури майбутнього вчителя використати провідні засоби української етнопедагогіки - фольклор і декоративно-прикладне мистецтво;

- діє засобів української етнопедагогіки спрямувати на розвиток світогляду, ціннісних орієнтацій, педагогічної позиції та способів діяльності майбутнього вчителя;

- буде активізований процес виявлення, засвоєння, створення та передачі цінностей у ході взаємодії майбутніх вчителів з засобами української етнопедагогіки.

У відповідності з метов і гіпотезов визначені такі основні завдання дослідження:

1) Розробити модель культури майбутнього вчителя та обґрунтувати її зв'язок із засобами народної педагогіки.

2) Вивчити сформованість культури студентів педагогічного інституту та її залежність від впливу засобів народної педагогіки.

3) Визначити ефективність впливу фольклору та декоративно-прикладного мистецтва як провідних засобів української етнопедагогіки на формування культури майбутнього вчителя.

Методологічною основою дослідження є вчення про взаємозв'язок особистості і середовища, про єдність свідомості і діяльності людини, положення системного підходу в педагогічних дослідженнях та метод соціально-культурної антропології.

Методи дослідження: аналіз філософської, культурологічної,

соціологічної, психолого-педагогічної, етнографічної літератури, моделювання, анкетування, спостереження, педагогічний експеримент. Обробка експериментального матеріалу проводилась за допомогою методів математичної статистики (частотний розподіл даних, кореляційний аналіз, факторний аналіз), використовувалася індекс соціальної зрілості особистості.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка. Дослідженням були охоплені студенти стаціонарного та заочного відділень (282 чол.).

Вірогідність основних положень та висновків дослідження забезпечується методологічним обґрунтованістю теоретичної концепції та методики, використанням системи взаємодоповнюваних методів дослідження, можливістю співставити його результати з результатами інших досліджень, близьких до даної теми.

Наукова новизна та теоретична значимість дослідження полягає в:

- розробці методики вивчення культури майбутнього вчителя та її залежності від впливу засобів народної педагогіки;
- обґрунтуванні впливу засобів народної педагогіки на формування культури майбутнього вчителя;
- класифікації засобів української етнопедагогіки і теоретичному обґрунтуванні необхідності використання її провідних компонентів - фольклору та декоративно-прикладного мистецтва в системі формування культури майбутнього вчителя.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблена і запропонована методика діагностики сформованості культури майбутнього вчителя, яка може бути використана для контролю та корекції навчально-виховного впливу; запропоновані рекомендації

щодо шляхів збагачення культури майбутнього вчителя засобами української етнопедагогіки.

На захист виносяться такі положення:

1. Культура майбутнього вчителя є процесом і результатом виявлення, засвоєння, створення та передачі загальнокультурних і, в тому числі, конкретно педагогічних цінностей. Вона є показником стану цілісного розвитку особистості майбутнього вчителя і характеризується взаємодією світогляду, ціннісних орієнтацій, педагогічної позиції та способів діяльності. Важливим фактором її формування є народна педагогіка, яка репрезентує традиційну педагогічну культуру народу.

2. На підвищення ефективності формування культури майбутнього вчителя впливають такі провідні засоби української етнопедагогіки як фольклор та декоративно-прикладне мистецтво. Вони сприяють розвиткові світогляду, ціннісних орієнтацій, педагогічної позиції та способів діяльності, а також їх інтеграції в єдину систему культури майбутнього вчителя за умови цілеспрямованого використання цих засобів в педагогічному процесі.

3. Більш ефективно процес формування культури майбутнього вчителя відбувається за умови, коли взаємодія з провідними засобами народної педагогіки поширюється не лише на етапи виявлення і засвоєння цінностей, але і на етапи їх створення та передачі.

Апробація і впровадження результатів дослідження: Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях лабораторії педагогічної освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (1991 - 1994), та знайшли відображення в публікаціях Всеросійської науково-практичної конференції (Нижній Новгород, 1991), Всеукраїнських конференцій в Житомирі, Кіровограді, Черкасах (1992), Полтаві, Умані (1993). Рекомендації щодо

удосконалення системи формування культури майбутнього вчителя за допомогою засобів української етнопедagogіки впроваджені в Под- тавському державному педагогічному інституті ім.В.Г.Корolenка.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, двох розділів, загального висновку, бібліографії та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У "Вступі" обґрунтовується актуальність досліджуваної проблеми, визначається об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження, методологічні основи та методи, розкривається новизна, теоретичне та практичне значення роботи, формулюється основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Проблема формування культури майбутнього вчителя" ми аналізуємо цю категорію та її використання в педагогіці, пропонуємо власну модель культури майбутнього вчителя, а також обґрунтовуємо її зв'язок з народною педагогікою. В цьому ж розділі ми розглядаємо методи і методику вивчення культури майбутнього вчителя.

Категорія "культура майбутнього вчителя" є підсистемою більш широких категорій "культура особистості" та "культура". Проблеми культури в її загальнофілософському розумінні розглядаються в роботах А.Арнольдова, Е.Баллера, В.Біблера, М.Кагана, Л.Когана, М.Колесова, Б.Маржарта, В.Мехуєва, Д.Реду, А.Яосева, М.Мамарлашвілі, Л.Шкляра та ін. Узагальнення широкого спектру визначень культури привело нас до висновку, що в науці склалися три основні підходи до інтерпретації суті культури як інтегральної характеристики життєдіяльності суспільства: аксіологічний, діяльнісний і особистісний. При аксіологічному підході в основу

розуміння культури покладається цінності, при діяльнісному - діяльність людини та її способи, при особистісному - якості особистості. Для цілісного розуміння культури важливий кожний з цих підходів. Вони не заперечують, а доповнюють один одного. Ми вважаємо, що аксіологічний підхід умовно можна віднести до об'єктного рівня розгляду культури, особистісний - до суб'єктного, а діяльнісний об'єднує ці два рівні аналізу.

Щодо проблеми культури особистості ми звернули увагу на те, що її дослідження здійснюються в трьох напрямках: 1) розгляд культури як інтегральної характеристики особистості; 2) аналіз різновидів культури (моральна, естетична, політична, екологічна, економічна, правова, педагогічна, психологічна, методологічна та ін.); 3) підхід до культури особистості з точки зору її зовнішніх проявів у поведінці (культура виявлення почуттів, культура мови, спілкування та ін.).

Спеціальні дослідження проблеми культури особистості студентів (тут насамперед слід назвати роботи Б.Абгаряна, Н.Крилової, У.Суни, В.Фаустової та ін.) дають підстави вважати культуру особистості не лише закінченим результатом її розвитку, а і динамічним процесом цього розвитку, який відбувається у взаємодії з культурними цінностями. Така взаємодія включає в себе етапи виявлення, засвоєння, створення та передачі цінностей.

Аналіз основних філософських, соціологічних і культурологічних концепцій культури взагалі і культури особистості зокрема, дає нам солідну наукову основу для розуміння суті категорії "культура майбутнього вчителя".

В науковій літературі в значенні культури майбутнього вчителя зустрічається термін "педагогічна культура майбутнього вчителя". Проблеми педагогічної культури знаходять своє відображення

в роботах О.В.Бондаревської, Т.Білоусової, Н.Воробйова, О.Гарман, Т.Іванової, В.Суханцевої, А.Чалова та ін.

Аналіз позицій різних авторів у розумінні суті педагогічної культури вчителя показує неоднозначність цієї категорії. Переважає позиція, за якої педагогічна культура вчителя розглядається як така, що охоплює практично всі сфери його життя. На нашу думку, категорія "педагогічна культура" доцільніше використовувати в двох значеннях: 1) як характеристику системи освітньо-виховної діяльності суспільства в цілому; 2) як різновид професійної культури. В другому значенні "педагогічна культура" розглядається з точки зору видів особистісної культури. Педагогічна культура майбутнього вчителя, іншими словами, є його професійною культурою (тобто сферам професійних і ділових якостей).

Однак існує більш широка категорія "культура майбутнього вчителя", яка поєднує в собі різні види особистісної культури, в тому числі і професійну. При розгляді понять, які виходять за рамки суто професійних якостей, знань, умінь і навичок варто користуватись саме цією категорією. Контекст нашого дослідження дає підстави для використання саме цієї категорії, оскільки засоби української етнопедагогіки мають широкий спектр дії на особистість взагалі, а не лише на її професійну сферу.

В своєму дослідженні ми базувались на розумінні культури майбутнього вчителя як процесу і результату виявлення, засвоєння, створення та передачі загальнокультурних і, в тому числі, конкретно педагогічних цінностей. Культура майбутнього вчителя є показником стану цілісного розвитку його особистості і характеризується взаємодією таких її компонентів як світогляд, ціннісні орієнтації, педагогічна позиція та способи діяльності.

Таке розуміння покладене в основу запропонованої нами моделі

культури майбутнього вчителя, зображеної на малюнку.

Модель культури майбутнього вчителя

Далі в дисертації ми звертаємо увагу на те, що формування культури майбутнього вчителя має відбуватися в полі національної культури, шляхом взаємодії з її цінностями. Адає тільки на основі ідентифікації себе з певною культурою, її освоєння, можливого діалогу з іншими культурами в полікультурному суспільстві. Освітньо-виховний зріз нашої національної культури репрезентує українська етнопедагогіка. Стже, саме вона є суттєвим фактором досягнення майбутніми вчителями необхідного і мінімально достатнього рівня культури.

Дослідження української етнопедагогіки, або ж народної педагогіки та виховної мудрості народу беруть свій початок з середини XIX ст. і пов'язані з іменами О.Духновича, І.Ставровського, Г.Сковороди, І.Вишенського, Л.Барановича та ін. На початку XX ст. виховання на національному ґрунті обстоювала С.Русова та інші видатні діячі української освіти і культури. Продовжують цю традицію наші сучасники М.Стельмахович, Є.Сявко, П.Ігнатенко, В.Руденко та ін.

Аналіз літератури з проблем народної педагогіки спрямає формування її розуміння нами як системи народних поглядів на

ідеал людини, її місце в світі, системи знань, умінь і навичок народу щодо того, як навчати та виховувати особистість та способів їх реалізації в практиці життя.

Всі виховні засоби народної педагогіки в реальному житті функціонують тісно переплітаючись, поєднуючись в єдину систему. Системоутворюючими засобами, на нашу думку, є фольклор і праця (в своєму найбільш естетизованому вигляді - народних художніх промислах, або ж декоративно-прикладному мистецтві). Вони прои-зують всі інші засоби народної педагогіки і об'єднують їх в досить чітку систему соціалізації та виховання особистості завдяки тому, що в них уособлені два основні способи передачі цінностей - вер-бальний і невербальний. Немає такого звичая, який би не був ві-дображений і закріпленний у фольклорі, немає такого обряду чи свя-та, які б обійшлися без пісень, прислів'їв та приказок, примовлянь, закличок та ін. Це ж стосується і декоративно-прикладного мис-тецтва, яке своїми виробами (тобто опредмеченими естетичними цін-ностями) - одягом, меблями, посудом, рушниками та ін. - постій-но присутнє в житті людей.

Зміст і форма фольклору та декоративно-прикладного мистецт-ва дають підстави говорити про те, що взаємодія з ними активізує процес виявлення, засвоєння, створення та передачі цінностей, який по суті є процесом культурного розвитку особистості.

Дослідження культури майбутнього вчителя, яка є складною, інтегральною якістю особистості, потребує використання комплекс-ної багаторівневої методики, яка б дозволила побачити як внутріш-ній особистісний потенціал, так і міру його реалізації в діяль-ності, практичній поведінці. Крім того, методика нашого дослід-ження мала виявити зв'язки культури майбутнього вчителя та засо-бів української етнопедагогіки. В результаті методика включила в

себе: а) розробку модельних уявлень про досліджуване явище; б) метод самооцінки, який дозволив отримати інформацію про внутрішній потенціал особистості; в) використання зовнішнього критерію (індекса соціальної зрілості) для оцінки практичної діяльності; г) методи кореляційного і факторного аналізу, які дозволили аналізувати і узагальнювати емпіричний матеріал, отриманий в ході дослідження.

Звертаємо увагу на специфіку використання засобів народної педагогіки в ролі незалежних перемінних в педагогічному експерименті, яка полягає в тому, що вони, до певної міри, "спрацьовали" задовго до його початку. Мається на увазі те, що дія народної педагогіки триває протягом всього життя людини, починаючи з раннього дитинства. Однак засоби народної педагогіки можуть бути використані в чіткій організаційній формі в ході навчання та виховання майбутніх вчителів. Отже, для виявлення і констатації попередньої дії народної педагогіки на особистість майбутнього вчителя необхідне використання процедури експерименту типу „*ex post facto*“.

В другому розділі "Збагачення культури майбутнього вчителя засобами українськї етнопедагогіки" представлені результати констатувчого та формувчого педагогічного експерименту, які характеризують сформованість культури майбутнього вчителя в залежності від впливу досліджуваних нами засобів народної педагогіки. Обґрунтовується ефективність використання фольклору та декоративно-прикладного мистецтва як провідних засобів народної педагогіки з метою формування культури майбутнього вчителя.

Спочатку аналізуємо експериментальні матеріали апробації розробленої моделі культури майбутнього вчителя. В ході апробації було проведене письмове опитування студентів стаціонарного та заочного відділень педінституту (Н - 262), яке мало на меті

з'ясувати таке питання: "Які якості, на Вашу думку, притаманні вчителю з високим рівнем культури?". Всі респонденти назвали більш як 120 варіантів таких якостей. Класифікація відповідей дозволила зробити висновок про те, що вони дають емпіричне обґрунтування запропонованої моделі, оскільки практично всі вказані якості відносяться до того чи іншого II блоку.

Далі ми даємо якісний аналіз цих відповідей. Стосовно блоку "світогляд" робимо висновок, що респонденти акцентують свою увагу переважно на якостях, характерних для високого рівня міжлюдських відносин. Це демонструє один з компонентів світогляду - ставлення до людей. Характерно, що більша половина респондентів використали категорію "гуманізм". Це свідчить про певну гуманістичну спрямованість, притаманну як майбутнім, так і працюючим вчителям (студентам заочного відділення).

Значна кількість відповідей характеризує інший компонент світогляду - ставлення до самого себе. Відповіді демонструють розуміння значення адекватної самооцінки та зусиль по самопізнанню і самовихованню для успішної педагогічної діяльності.

Для нас було несподіванков те, що серед відповідей не виявилось таких, які б стосувалися третього і не менш важливого компоненту світогляду - ставлення до природи. Ця ситуація спонукала до висновку про те, що майбутні і працюючі вчителі не надають достатньої уваги проблемі взаємовідносин людини і природи, суспільства і природи. Це проблема виживання людства і недооцінка її вчительством уже сьогодні приводить нас до тяжких наслідків. Саме ця ситуація внесла найбільші корективи в програму подальшої експериментальної роботи, зокрема, в розробку змісту педагогічних стимулів.

Досить повно відображені у відповідях респондентів компо-

ненту блоку "педагогічна позиція". А найбільшу кількість відповідей отримано стосовно блоку "способи діяльності". Тобто, найбільш повно і широко представлений г'ведінковий компонент професійної діяльності та загальної культури вчителя.

У відповідях домінують узагальнюючі, інтегральні характеристики, які притаманні вчителю з високим рівнем культури - вихованість, високий професіоналізм, мудрість, інтелігентність та ін. Це дозволяє зробити висновок, що респонденти бачать метов свого культурного зростання не лише окремі, ділові, а й широкі, загальнолюдські якості.

Кореляційний та факторний аналізи оцінкових суджень студентів, отриманих в результаті констатувчого експерименту засвідчили дискретність системи культури майбутнього вчителя як в експериментальній, так і в контрольній групі. Між результатами анкетування в цих групах не виявилось досить суттєвих відмінностей як в плані сформованості культури майбутнього вчителя, так і в плані її залежності від впливу народної педагогіки. Але окремі показники культури особистості стійко корелювалися з виділеними нами індикаторами, які відображали їх залежність від впливу народної педагогіки. Ця обставина підтвердила нашу робочу гіпотезу - саме народна педагогіка є механізмом закладання первинних цінностей особистості, основу її культури. Через народну педагогіку, яка акумулює в собі соціальний досвід народу, майбутній вчитель виходить на шлях подальшого формування і збагачення власної культури. Однак вплив етнопедагогіки як фактора соціалізації дає деякий стохастичний результат і не забезпечує інтенсивного формування культури сучасного педагога, коли цей процес не є спеціально організованим.

Далі ми висвітлюємо можливості ефективного використання

фольклору та декоративно-прикладного мистецтва для формування культури майбутнього вчителя та аналізуємо результати формувального експерименту.

Відзначаємо, що методологічною основою ефективного використання фольклору для формування культури майбутнього вчителя в Україні є дослідження особливостей української ментальності, емоційності, світовідчуття (О.Кульчицький, С.Онацький, Б.Цимбалістий, М.Шлемкович та ін.). Ці дослідження переконливо засвідчують домінування афективної сфери в структурі психічного життя особистості українця. Отже, фольклор, який діє переважно на почуття людини, є таким засобом виховного впливу, який стимулює максимальний особистісний відгук.

Педагогічний експеримент передбачав цілеспрямоване використання фольклору в навчально-виховній роботі з студентами. В зв'язку з цим наші педагогічні стимули включали в себе:

- 1) відтворення фольклорних свят (вечорниць, колядок, щедрівок, інших свят зимового, весняного, літнього та осіннього циклів);
- 2) конкурси-вікторини на краще знання українських прислів'їв, приказок, загадок та казок;
- 3) конкурси на краще знання українських народних пісень;
- 4) демонстрація народних обрядів та діяльності народного театру (вертепу);
- 5) дослідження та розповіді про власний родовід та сімейно-побутову культуру;
- 6) інсценізація народних ігор та розваг;
- 7) показ декоративних елементів українського народного одягу та розповідь про символіку кольорового оздоблення;
- 8) вишивання та бесіди про символіку візерунків;
- 9) виставки-конкурси писанок та саморобних дитячих іграшок.

Наведеними формами використання фольклору їх перелік далі не вичерпується. В нашому експерименті студентів цілеспрямовано включали в фольклорну практику, яка здійснювалася шляхом індивідуальних завдань на канікулярний період і спеціально організованих фольклорно-етнографічних експедицій. В ході практики вирішувалася ціла низка дидактичних та виховних завдань, які спеціально відбиралися у відповідності з метов експерименту. Їх використання дозволило довести, що по-перше, безпосереднє спілкування з носіями українського фольклору сприяє активному культурному розвитку студентів, формуванню їх естетичного смаку, процесу етнізації, тобто становлення етнічної самосвідомості, почуття належності до народу, який має високорозвинену культуру. По-друге, удосконалюється навички дослідницької діяльності, які вкрай потрібні вчителю. По-третє, студенти отримують цінний прикладний матеріал для майбутньої педагогічної роботи.

Порівняльний аналіз сформованості культури особистості студентів експериментальної та контрольної груп показав, що цілеспрямоване використання фольклору в навчально-виховному процесі ефективно впливає на ріст культури майбутнього вчителя. Кореляційні плеяди, які виявлені в результаті кореляційного аналізу даних анкетного опитування студентів експериментальної та контрольної груп, зафіксували стійкість попередніх зв'язків, виявлених в ході констатувачого зрізу та появу нових в експериментальній групі, що характеризують предметну сферу діяльності. Це дає нам підстави говорити про закономірний приріст культури особистості, оскільки зросла її інтегрованість як системи. В контрольній же групі помітне стохастичність зв'язків. Тобто, зростання інтегрованості ми не спостерігаємо.

Базувчись на даних факторного аналізу встановлено, що вико-

ристання фольклору в навчально-виховній роботі актуалізує залежність між такими складовими процесу формування культури особистості як виявлення, засвоєння, створення та передача цінностей. Щоб контролювати, наскільки ця залежність соціально значима, ми використали в порівняльному аналізі індекс соціальної зрілості, методику визначення якого розробив М.П.Лебедик. Експериментальні значення цього індекса представлені в таблиці I.

Таблиця I.

Розподіл студентів експериментальної групи (незалежна перемінна - фольклор) і контрольної групи по величині значень індекса соціальної зрілості особистості станом на грудень 1993 року (об'єм виборки - 70 чел.)

експериментальна група	:	-	:	-	:	-	:	5	:	21	:	9
контрольна група	:	-	:	I	:	II	:	23	:	-	:	-
інтервал індекса: 1-2,5; 2,6-3,3; 1,3,5,3,6-4,0; 4,1-4,5; 4,6-5,0												

Отримане значення індекса соціальної зрілості особистості студента вказує міру узгодженості його самосвідомості і соціально-практичної діяльності та вказує на те, наскільки адекватно особистість в своїй діяльності реалізує власний культуротворчий потенціал.

Із таблиці видно, що студенти експериментальної групи, які активно і цілеспрямовано включалися у взаємодії з фольклором, мають вищий рівень соціальної зрілості. Це свідчить про те, що етапи створення та передачі цінностей (рівень соціально-практичної діяльності) в процесі формування особистісної культури більш актуалізовані в експериментальній групі, ніж в контрольній.

Таким чином, діагностика культури майбутнього вчителя на рівні формувчого експерименту дала можливість пересвідчитись, що цілеспрямоване використання фольклору в навчально-виховному процесі сприяє збагаченню культури особистості, її динамічному та інтенсивному розвитку.

Далі викладені матеріали дослідження впливу декоративно-прикладного мистецтва на розвиток культури особистості майбутнього вчителя. Цей застіб народної педагогіки задовольняє утилітарні потреби людей і водночас має самостійне художнє значення. Тобто, є одночасно і продуктивною працею, метою якої є отримання конкретного матеріального результату (будівлі, меблі, посуд, взуття, одяг та ін.) і процесом творчого самовиявлення людини-митця, відображенням і реалізацією (опредмечуванням) її естетичного бачення і досвіду. Декоративно-прикладне мистецтво є виявом естетичної культури народу, яка проявляється в потребі творити світ навколо себе за законами краси.

В результаті експериментальної роботи виявлено, що значний позитивний ефект на формування культури майбутнього вчителя справляє одночасна причетність студента до декоративно-прикладного мистецтва і як глядача і як творця. Така різнопланова включеність студентів експериментальної групи у взаємодії з декоративно-прикладним мистецтвом дозволила реалізувати всі етапи формування культури особистості - виявлення і засвоєння культурних цінностей, а також їх створення і передачу.

Ефективність впливу народних художніх промислів на сформованість культури майбутнього вчителя полягає в тому, що, займаючись ними, особистість гармонійно поєднує освоєння складних, витончених рухів з естетичними переживаннями та здобуттям нових знань. Тобто, гармонійно взаємодіє психомоторна, афективна та

когнітивна сфери діяльності студента і, таким чином, оптимізується процес формування його культури.

Кореляційний і факторний аналізи оцінок і суджень студентів, які активно займаються декоративно-прикладним мистецтвом (експериментальна група) показують, що в структурі їх культури цілісно формуються світогляд, ціннісні орієнтації, педагогічна позиція та способи діяльності. Цей процес ми не спостерігали у студентів контрольної групи, у яких була відсутня взаємодія з декоративно-прикладним мистецтвом як в процесі навчання, так і в позанавчальний час.

Незалежним критерієм сформованості культури майбутнього вчителя, її цілісності в нашому дослідженні є діагностичні значення індекса соціальної зрілості особистості, які показані на таблиці 2.

Таблиця 2.

Розподіл студентів експериментальної групи (незалежна перемінна - декоративно-прикладне мистецтво) і контрольної групи по величині значень індекса соціальної зрілості особистості станом на грудень 1993 року (об'єм виборки - 52 чол.)

експериментальна група	:	5	:	7	:	14	:	-	:	-
контрольна група	:	11	:	12	:	3	:	-	:	-
інтервал індекса: 1-2, 5-2, 6-3, 3, 1-3, 5-3, 6-4, 0-4, 1-4, 5-4, 6-5, 0										

Наведена таблиця демонструє значиму різницю в показниках соціальної зрілості особистості майбутніх вчителів з експериментальної та контрольної груп. Вищі показники в експериментальній групі означають більш активну культуротворчу діяльність студентів,

які належали до неї та підтверджують гіпотезу про активний формуєчий вплив декоративно-прикладного мистецтва на культуру майбутнього вчителя.

Таким чином, доведено, що використання в навчально-виховній роботі з студентами декоративно-прикладного мистецтва активно формує творчий компонент культури майбутнього вчителя, спонукає до інтенсивного творчого самовиявлення.

Експериментальні дані нашого дисертаційного дослідження представлені в 4 схемах, 17 таблицях, 15 графічно зображених кореляційних плейдах.

У висновках ми підводимо підсумок виконаної дослідно-експериментальної роботи і зазначаємо, що її результати дозволяють повністю верифікувати гіпотезу щодо активного культуроформуєчого впливу засобів української етнопедагогіки на особистість майбутнього вчителя, а також зробити наведені нижче висновки.

1) Оскільки системоутворюючим компонентом культури особистості є її світогляд, а народна педагогіка є компонентом світогляду певного етносу, то взаємодія особистості з цінностями етнопедагогіки, яка репрезентує освітньо-виховний зріз національної культури, закладає глибинну (на рівні світогляду) основу культури майбутнього вчителя. Підтвердженням цього є результати нашого педагогічного експерименту. Засобами, які пронизують всю структуру народної педагогіки є фольклор і декоративно-прикладне мистецтво. Їх зміст і форма, а також дані дослідження дають підстави говорити про те, що взаємодія з ними активізує процес виявлення, засвоєння, створення та передачі цінностей, який по суті є процесом культурного розвитку особистості.

2) Дослідження культури майбутнього вчителя, яка є складною інтегральною якістю особистості, а також її залежності від впливу

засобів народної педагогіки потребує використання комплексної, багаторівневої методики, яка б дозволила побачити внутрішній особистісний потенціал та міру його реалізації в зовнішній соціально-практичній діяльності. Для нашого дослідження адекватних його завданням є запропонована нами методика, яка поєднує в собі:

а) розробку модельних уявлень про досліджуване явище, б) метод самооцінки, який дозволяє отримати інформацію про внутрішній потенціал особистості, в) використання зовнішнього критерію (індекса соціальної зрілості) для оцінки практичної діяльності, г) методи кореляційного і факторного аналізів, які дозволяють узагальнювати і аналізувати емпіричний матеріал, отриманий в ході дослідження, д) програму "Індеко", призначену для визначення індекса соціальної зрілості. Ця методика може бути використана для аналогічних досліджень з проблем культури особистості та для наукового обґрунтування системи формування культури майбутнього вчителя у вищому навчальному закладі.

3) Цілеспрямоване використання фольклору та декоративно-прикладного мистецтва в нашому педагогічному експерименті стимулювало тенденцію до вищого рівня інтегрованості в системі культури майбутнього вчителя. Таким чином доведено, що педагогічно організований пласт впливу етнопедагогіки систематизує і підсилює її соціалізуючий вплив і дає ефект динамічного розвитку культури майбутнього вчителя, її збагачення та піднесення на новий рівень.

4) В процесі дослідження ми переконалися, що ефективність використання фольклору та декоративно-прикладного мистецтва для формування культури майбутнього вчителя вища за умови різнопланової взаємодії студента з цими засобами народної педагогіки.

Мається на увазі така діяльність, в ході якої студент сприймає мистецькі твори як глядач, а також є творцем мистецьких творів та

виробів цього ж жанру. Таке застосування активних форм взаємодії майбутніх вчителів з засобами етнопедагогіки дозволяє поряд з виявленням та засвоєнням цінностей актуалізувати процес їх створення та передачі. Це оприлюднює свого внутрішнього потенціалу збагачує культуру майбутніх вчителів, стимулює її подальший розвиток.

5) Використання в навчально-виховному процесі фольклору і декоративно-прикладного мистецтва, які впливають на світогляд, педагогічну позицію та способи діяльності, гармонізує науково-професійну і гуманітарну підсистеми особистісної культури, підсилює гуманістичну спрямованість майбутнього вчителя.

У висновках також виділяється ряд проблем, які потребують подальших ґрунтовних досліджень. Такими є, зокрема, проблеми взаємодії народної педагогіки та педагогічної культури суспільства, порівняльного аналізу етнопедагогічних систем різних народів і різних культур, диференціації виховних ідеалів народу та його реальної виховної практики, ролі української етнопедагогіки в полікультурному середовищі України, взаємодії народної педагогіки і сучасних педагогічних технологій, виявлення та дослідження системи факторів формування культури майбутнього вчителя та ін.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. Збагачення майбутніх вчителів знаннями з етнопедагогіки як фактор удосконалення їхньої професійної підготовки. // Традиції української етнопедагогіки і їх використання в навчально-виховній роботі в школі. Республіканський науково-методичний збірник. - К., 1993 - с.83-84.

2. Роль туристсько-краєзнавчої роботи в формуванні ціннісних орієнтацій підлітків. // Всеукр. наук.-практ. конф. "Туризм і завдання національно-культурного відродження України". - К.-Черкаси:

1992. - с.204-206.(в співавторстві)

3. Концептуальна модель формування культури особистості.//
Пошук шляхів удосконалення підготовки спеціалістів в умовах пере-
ходу до ринку. - Полтава, 1993. - с.94-97.(рос.мовою).

4. Народні художні промисли в системі формування педагогічної
культури майбутнього вчителя.//Організація трудового навчання і
виховання у сучасній школі. Матеріали доповідей обл. наук.-метод.
конф. - Полтава, 1993. - с.43-45.

5. Традиції етнопедагогіки в творчій спадщині А.С.Макаренка.
//Спадщина А.С.Макаренка і сучасні перетворення в педагогічній
теорії і практиці. - Матеріали Всеросійської конф. - Н.Новгород,
1992. - с.26-27(рос.мовою).

6. Шляхи формування культури особистості майбутнього вчителя.
//Розбудова національної початкової школи. Матеріали Всеукр.наук.-
практ. конф. - Полтава, 1993. - с.211-213.

РЕЗЮМЕ

Formating the Cultural Experience of Future Teachers in
Ukrainian Ethnopedagogics.

by Vitaly Zeluck.

A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Candidate of Education. 13.00.01 - theory and history of pedagogics. Kiev, 1994.

One finds in this dissertation a marked change of emphasis from preoccupation with traditional teaching training methods to the more comprehensive concept of teaching experience which places Ukrainian folk - lore and decorative art at the centre of the process. The dissertation shows Ukrainian Ethnopedagogics as the logical development of new educational ideas related to greater humanisation of learning process.

Key concepts: cultural experience of future teachers; ethnopedagogics; folk - lore; decorative art.

Зелюк В.В. Формирование культуры будущего учителя средствами украинской этнопедагогика.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Киев, 1994.

Защищается текст диссертации, основное содержание которой изложено в десяти научных работах.

В диссертации анализируется процесс формирования культуры будущего учителя средствами украинской этнопедагогика.

Установлено, что использование в практике профессиональной подготовки будущего учителя ведущих средств украинской этнопедагогика - фольклора и декоративно-прикладного искусства эффективно влияет на формирование его культуры.

Научно-прикладное значение диссертации заключается в том, что предложены рекомендации относительно обогащения культуры будущего учителя средствами украинской этнопедагогика.

Ключові слова: культура майбутнього вчителя, етнопедагогіка, фольклор, декоративно-прикладне мистецтво.

Doc. 611

1811

1811

Presenting the Cultural ...
Division ...

Yearly Report

A dissertation submitted in partial fulfillment of the degree
works for the degree of candidate of sciences. 1974. - 1975. - Department
History of pedagogy. Kiev 1975.

The study is this dissertation a comprehensive work on the
pedagogy with traditional aspects of the art of the
comprehensive concept of teaching experience which gives a
the - year and decorative art of the center of the culture. The
materials show Ukrainian ethnopedagogy as the history of the
of new educational ideas related to greater humanization of teaching
process.

New concepts cultural experience of future teachers should
include folk - year - decorative art.

Завдання: вивчення культурно-педагогічних традицій
української народної освіти.

Висновки: на основі вивчення культурно-педагогічних традицій
наш час на основі народної освіти - педагогіка народної освіти.
Кiev - 1975.

Висновки: вивчення культурно-педагогічних традицій народної
освіти - народно-педагогічний підхід.

Висновки: вивчення культурно-педагогічних традицій народної
освіти - народно-педагогічний підхід.

Висновки: вивчення культурно-педагогічних традицій народної
освіти - народно-педагогічний підхід.

Висновки: вивчення культурно-педагогічних традицій народної
освіти - народно-педагогічний підхід.

Висновки: вивчення культурно-педагогічних традицій народної
освіти - народно-педагогічний підхід.

[Handwritten signature]